

«Інтымны дзённік» Максіма Багдановіча: змена культурнай і даследчыцкай парадыгмаў (беларускі і еўрапейскі кантэксты)

УДК 821.161.3.09(092)Багдановіч

Мікалай ТРУС,
кандыдат філалагічных
наук, дацэнт

Мікола ТРУС. «Інтымны дзённік» Максіма Багдановіча: змена культурнай і даследчыцкай парадыгмаў (беларускі і еўрапейскі кантэксты). У артыкуле дзённікавыя запісы класіка беларускай літаратуры Максіма Багдановіча ўпершыню разглядаюцца ў праекцыі на выдавецкую практыку прэцэдэнтных выданняў, а таксама на еўрапейскія метадалагічныя распрацоўкі, прымяняльныя пры вывучэнні эга-дакументаў. Суадносіцца беларускі і замежны навуковы вопыт, вызначаюцца новыя ракурсы разгляду дзённіка – з улікам выяўленых архіўных матэрыялаў і апублікаваных тэкстаў, звязаных з жыццём сям’і Багдановічаў, блізкага акружэння паэта.

Ключавыя словы: Максім Багдановіч, дзённік, эга-дакумент, прэцэдэнтныя выданні, публіцыстычны дыскурс, мастацкая інтэрпрэтацыя, парадыгма.

Mikola TRUS. "Intimate Diary" by Maxim Bagdanovich: Change of cultural and research paradigms (Belarusian and European contexts). For the first time, the author looks into the diary entries of the classic of Belarusian literature Maxim Bagdanovich in the light of the similar publications issued before and also from a perspective of the European methodology used to study ego-documents. The author compares Belarusian and foreign scientific experience, outlines the new angles of the diary research taking into account the discovered archival materials and the published body of texts related to the life of the Bagdanovich family, the poet's inner circle.

Keywords: Maxim Bagdanovich, diary, ego-document, previous publications, journalistic discourse, artistic interpretation, paradigm.

У рукапіснай спадчыне класіка беларускай літаратуры асобнае месца займае тэкст, напісаны ў Старым Крыме ў 1915 годзе, які здаўна прыцягвае ўвагу дасведчанай аўдыторыі і вядомы пад рознымі назвамі: дзённік, крымскі дзённік, дзённікавыя запісы, рукапіс. Найбольш папулярная тытулярызацыя – інтымны дзённік, што раскрывае і яго змест, і ў значнай ступені вызначае праблемнае поле, створанае вакол гэтага архіўнага дакумента.

Імя крымскай дамы сэрца Максіма Багдановіча наўпрост гучыць у вершы-пасланні – узоры інтымнай лірыкі «песняра чыстае красы» (А. Луцкевіч), не друкаваным пры жыцці аўтара, упершыню апублікаваным з аўтографа ў 1927 годзе і такім чынам адразу ўлучаным у акадэмічны фармат выдання:

[ПРА АЎТАРА]

ТРУС Мікалай Валянцінавіч.

Нарадзіўся ў 1969 годзе ў в. Ісаевічы Слонімскага раёна Гродзенскай вобласці. Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1993), аспірантуру пры кафедры замежнай літаратуры БДУ (1996), дактарантуру Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі (2020). Прайшоў перападрыхтоўку па англійскай мове ў Мінскім дзяржаўным лінгвістычным ўніверсітэце (1995–1997). Двойчы стажыраваўся ва Універсітэце Я.А. Коменскага ў Браціславе (Славакія).

У 1996–2011 гадах выкладаў на кафедры славянскіх літаратур і кафедры замежнай літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Адначасова ў 1993–2000 гадах працаваў у Літаратурным музеі М. Багдановіча (у 1998–2000 гадах – дырэктар музея). У 2011–2016 гадах – загадчык кафедры беларускай філалогіі Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта. З 2017 года – намеснік галоўнага рэдактара часопіса «Польмя».

Кандыдат філалагічных навук (2000), дацэнт (2004).

Аўтар сямі манаграфій, звыш 500 артыкулаў. Складальнік, навуковы рэдактар энцыклапедыі «Максім Багдановіч» (2011).

Сфера навуковых інтарэсаў: параўнальнае літаратуразнаўства, гісторыя літаратур і культур славянскіх народаў, міжнацыянальныя сувязі і ўзаемаўплывы.

Забудется многое, Клава,
Но буду я помнить всегда,
Как в сердце шипела отрава
Любви, и тоски, и стыда, –
Тебя в темно-синем платочке
И песню, что пела мне ты:
Прошли золотые денечки,
Остались только мечты [1, с. 332].

Калі звярнуцца да сучаснага кантэксту, сфакусіраваць увагу, напрыклад, на кнізе Людмілы Сіньковай «Паміж тэкстам і дыскурсам: беларуская літаратура ХХ–ХХІ стст.: гісторыя, кампаратывістыка і крытыка (літаратурна-крытычныя артыкулы, гутаркі)» (Мінск, 2013) і як адзін з напрамкаў актуальных даследаванняў вылучыць канцэптэптуальную частку яе назвы, то ў дачыненні да дзённіка Максіма Багдановіча агучаны аўтарскі алгарытм асэнсавання ў нашай інтэрпрэтацыі можа гучаць як «паміж міфам і дыскурсам». У гісторыі беларускай культуры, гуманітарыстыкі мы маем справу з беспрэцэдэнтнай сітуацыяй, калі дыскусіі апошніх трох дзесяцігоддзяў вакол рукапісу-фантома класіка беларускай літаратуры, стымуляваныя юбілейнымі датамі паэта, як правіла, вяліся без знаёмства аўтараў публіцыстычных допісаў ні з аўтаграфам, ні з часткова расчытаным тэкстам, што захоўваецца ў фондах Літаратурнага музея Максіма Багдановіча (Мінск). Публіцыстычны дыкурс, створаны шэрагам артыкулаў пісьменнікаў, гісторыкаў, мастацтвазнаўцаў, спецыялістаў музейнай справы фарміраваўся вакол ключавога пытання «Ці патрэбна друкаваць дзённік Багдановіча?». Традыцыйна аўтары, прыхільнікі пазіцыі за публікацыю, апелавалі да прыкладаў з рускай і заходнееўрапейскай класікі, прысутнасці «інтымнага» складніка ў перапісцы, дзённіках, мемуарах і іншых тэкстах, іх даступнасці для шырокага знаёмства і прафесійнага даследавання.

Беларуская выдавецкая практыка мае кніжны прэцэдэнт, які паводле сваёй назвы найпрост выводзіць чытача на згаданы рукапіс Максіма Багдановіча – «Інтымны дзённік: выбраныя творы» (Мінск, 2006). Нягледзячы на інтрыгоўную і шматбаяцальную назву, арыентаваную, відавочна, на сенсацыйнасць публікацыі і адпаведны камерцыйны поспех, змест зборніка абсалютна традыцыйны ў падборы ўзораў творчай спадчыны класіка літаратуры: «Вянок», «Вершы розных гадоў», «Творы невядомых гадоў», «Наследаванні і пераклады», «Песні», «Пераклады на рускую мову», «Апавяданні і нарысы», «Артыкулы і лісты». Пазіцыя стваральнікаў кнігі, якая апырэры апраўдвае адсутнасць у ёй завочна вядомага і разрэкламаванага рукапісу, засведчана ў прадмове «Я хацеў бы спаткацца з Вамі...», спецыяльна заяўленай у анатацыі (напісаў народны паэт Беларусі, намінант Нобелеўскай прэміі па літаратуры Рыгор Барадулін): «Увогуле паэзія – гэта інтымны дзённік. І дзённік Максіма Багдановіча недасяжны сваёй адкрытасцю і вышынёй духу» [2, с. 9].

Прыкладам мастацкай інтэрпрэтацыі рукапісу-міфа, вядомай у Беларусі і за яе межамі, можа служыць п'еса драматурга і літаратуразнаўцы Сяргея Кавалёва «Дзённік паэта (Інтымны дзённік)», жанр якой вызначаны аўтарам як «гісторыя кахання і здрады». Прэм'ерны паказ адбыўся ў Рэспубліканскім тэатры беларускай драматургіі 16 студзеня 2009 года (рэжысёр – Віталь Баркоўскі). Спектакль быў з поспехам рэпрэзэнтаваны на X Міжнародным тэатральным фестывалі «Славія» ў 2011 годзе ў Бялградзе (Сербія), сабраў прадстаўнічую прэсу. У выніку створаны, па сутнасці, культурны феномен, у які ўлучаны архіўны і драматургічны досвед аўтара, арыгінальнае прачытанне ім і тэатральнай трупай эпизоду жыцця класіка беларускай літаратуры, а таксама рэцэнзіі спецыялістаў, водгукі глядачоў і інш.

Праца з арыгіналам «Інтымнага дзённіка» традыцыйна абмяжоўвалася вузкім колам музейных супрацоўнікаў, літаратуразнаўцаў. Асобныя цытаты з гэтага архіўнага дакумента (у арыгінале на рускай мове і ў перакладзе на беларускую) былі выкарыстаны ў творах Алеся Бачылы, Леаніда Зубарава, Сяргея Кавалёва, некаторых іншых аўтараў.

Максім Багдановіч. Яраслаўль, 1915 год
Крыніца: Літаратурны музей М. Багдановіча (Мінск).

У гэтай публікацыі мы мелі на мэце суаднесці беларускі і замежны вопыт працы з архіўнымі матэрыяламі падобнага кшталту, вызначыць новыя ракурсы асэнсавання – з улікам традыцый айчыннай выдавецкай практыкі і навуковай аналітыкі. Пры ўсёй гістарычнай заканамернасці абнаўлення даследчыцкага інструментарыю і яго прымянення ў нашым выпадку ў дачыненні да дзённіка Максіма Багдановіча перад навуковай думкай паўстае шэраг пытанняў, якія патрабуюць свайго вырашэння і асэнсавання:

- поўная расчытка і публікацыя рукапісу;
- даследаванне дзённікавых запісаў класіка беларускай літаратуры ў кантэксце заходнеўрапейскага і ўсходнеславянскага мастацкага і дакументальнага пісьма пачатку XX стагоддзя;
- феномен адкрыцця і ўлучанасці пісьмовага дакумента больш чым 100-гадовай даўнасці ў культурныя і даследчыцкія рэаліі XXI стагоддзя – з улікам айчынных традыцый вяртання імёнаў і новага прачытання літаратурных твораў.

Еўрапейскі кантэкст: эга-дакумент

У еўрапейскай гуманітарыстыцы ў дачыненні да такіх архіўных матэрыялаў, як дзённікі, аўтабіяграфіі, мемуары, эпістальная спадчына, за апошнія тры дзесяцігоддзі канцэптуальна зрушылася факсіроўка прадмета даследавання. Змяніліся (часам выкарыстоўваюцца сінхронна, знаходзяцца ў канкурэнтных адносінах) словы-маркеры: «дакументы асабістага характару» («дакументы асабістага паходжання», «сведчанні пра сябе» («асабістыя сведчанні»). Асабліва культуры-вваемым стала паняцце «эга-дакумент», якое яшчэ ў сярэдзіне 1950-х гадоў увёў Жак Прэсер (Jacques Presser). У беларускім навуковым дыскурсе паняцце «эга-дакумент» яшчэ не знайшло свайго ўкаранення, таму гэты артыкул прэтэндуе на ролю адной з першых спроб запаўнення існуючай тэрміналагічнай і метадалагічнай лакуны.

Пачынаючы з 1980-х гадоў, ідэю прафесара Амстэрдамскага ўніверсітэта падтрымалі і развілі Рудольф Дэкер (Rudolf Dekker), Рой Портэр (Roy Porter), Вінфрэд Шульцэ (Winfried Schulze), Ханс дэ Фальк (Hans de Falk), а таксама калектывы вучоных розных краін – выканаўцы нацыянальных і міжнародных праектаў.

У крыніцазнаўстве і гістарыяграфіі змена назваў не насіла фармальны характар, а сведчыла пра ўзмацненне даследчыцкай увагі ў дачыненні да архіўных дакументаў, пераацэнку іх значнасці, змену ракурсаў асэнсавання вядомага кантэнта і ўвядзенне ў навуковы ўжытак неапублікаванага, актуалізацыю, шырокае кантэкстуальнае бачанне і г. д.

У заходнеўрапейскай гуманітарыстыцы да канца 1970-х гадоў дзённікі, аўтабіяграфіі, мемуары разглядаліся як жанры выключна ў літаратуразнаўчай практыцы. Новыя маркеры засведчылі парушэнне ўласна літаратуразнаўчай манаполіі на вывучэнне адпаведных тэкстаў, запатрабаванасць гістарычнага падыходу з яго адметнай спецыфікай і інструментарыем разгляду. У ліку міжнародна прызнаных навукоўцаў, чые асноўныя публікацыі па тэме эга-дакументаў з'явіліся ў 1970–1990-я гады, Эмануэль Ле Руа Ладзюры (Emmanuel Le Roy Ladurie), Карла Гінзбург (Carlo Ginzburg), Наталі Зэман Дэвіс (Natalie Zemon Davis) і інш. У канцы 1990-х – пачатку 2000-х іх працы выйшлі ў перакладзе на рускую мову (Ле Руа Ладзюры, Э. Монтэйю, окситанская деревня (1294–1324). Екатеринбург, 2001; Гинзбург, К. Сыр и черви. Картина мира одного мельника, жившего в XVI веке. Москва, 2000; Дэвис, Н.З. Дамы на обочине: Три женских портрета XVII века. Москва, 1999).

Асаблівую папулярнасць з 1980-х гадоў вывучэнне эга-дакументаў набыло ў Нідэрландах – у Інстытуце Ёхана Хейзінгі ўніверсітэта Амстэрдама. Цэнтр па вывучэнні эга-дакументаў і гісторыі ўзначаліў Рудольф Дэкер, які стаў таксама сурэдактарам серыі «Эга-дакументы і гісторыя» выдавецтва Brill. Адна з апошніх кніг вядомага вучонага, падрыхтаваная ў суаўтарстве з Арыянай Багерман, – «Дзіця Асветніцтва, рэвалюцыйная Еўропа, адлюстраваная ў падлеткавым дзённіку» (Child of the Enlightenment, Revolutionary Europe Reflected in a Boyhood Diary, 2009). Вынікам працы аўтарскага калектыву стала выяўленне і ўсебаковы аналіз вялікай колькасці тэкстаў «шараговых», «маленькіх» людзей, што жылі ў названай краіне ў XVI–XIX стагоддзях. І ў гэтым заключаецца адна з вызначальных рыс новых падыходаў: прыцягненне ў сілавое поле даследавання архіўных дакументаў, якія раней не разглядаліся як самакаштоўныя, вартыя ўвагі, у лепшым выпадку ім адводзілася фрагментарная роля ілюстрацыйнага матэрыялу.

Міжнародная навуковая канферэнцыя «Кантроль часу і фарміраванне Я: Узлёт аўтабіяграфічнага пісьма пасля 1750 г.» (Ратэрдам, 15–17 чэрвеня 2006 года) была праведзена з мэтай вызначэння практычнай дзейнасці новых метадалагічных падыходаў пры асэнсаванні эга-дакументаў.

Сярод апрабаваных напрамкаў еўрапейскай гуманітарыстыкі, патэнцыйна найбольш запатрабаваных у дачыненні да тэмы нашай публікацыі, мэтазгодна назваць наступныя:

- канцэптуальны зрух факусіроўкі даследчыцкай увагі з «гісторыі паўсядзённасці» на «гісторыю суб'ектыўнасці»;
- працэс стварэння і культурна-камунікатыўнага функцыянавання эга-дакументаў у сацыяльных сістэмах перыяду іх напісання;
- эга-дакументы як наратыўная база, якая дазваляе рэканструяваць светапоглядную карціну іх аўтараў;
- эга-дакументы як спосаб канструявання асобаснай, сямейнай гісторыі.

Навуковая практыка на постсавецкай прасторы таксама дае цікавыя прыклады актуалізацыі і абнаўлення інструментарыю разгляду – тэма маштабная, вартая асобнай размовы.

Праект «Эга-дакументы Літвы. Спадчына» (LEGODOK) (2010–2013), да выканання якога былі далучаны вядучыя навуковыя, культурна-асветніцкія ўстановы Літвы і Польшчы, меў на мэце не толькі скласці інвентарнае апісанне пісьмовых крыніц, напісаных ад першай асобы (мемуараў, дзённікаў, пісьмаў, аўтабіяграфічных тэкстаў) за перыяд з 1800 да 2010 года, правесці метадалагічны даследаванні, але і прадставіць гэтыя дакументы Еўропе і свету ў віртуальнай прасторы.

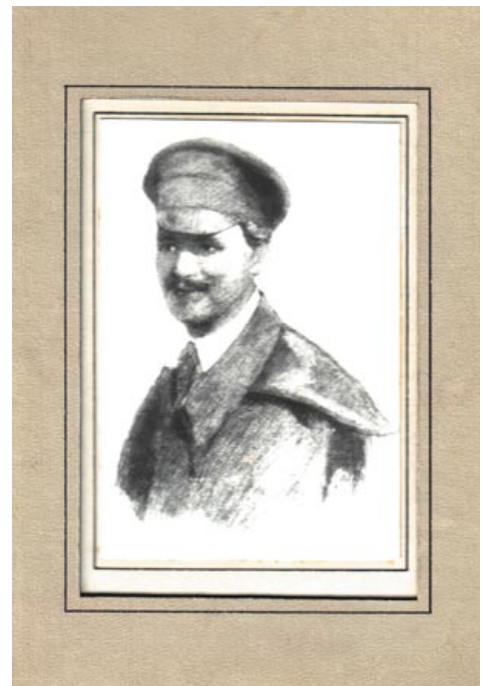
«Дневник как форма литературного и публицистического повествования, особая коммуникационная система, своеобразная матрица эпохи – одно из самых значительных явлений человеческого интеллекта, креативный продукт развития цивилизации, концепт национальной и мировой культуры» [3, с. 3]. Такого зыходнага вызначэння, паказальнага для найноўшых расійскіх даследчыцкіх падыходаў, прытрымліваецца Уладзімір Колабаў, аўтар доктарскай дысертацыі «Дневник писателя как документ эпохи (на материале дневника А.В. Жигулина)» (Варонеж, 2017). Сярод аспектаў, разгледжаных у кандыдацкай дысертацыі Андрэя Краўцова «Эго-документы русской эмиграции XX века: на материале публикаций журнала „Возрождение“ (Париж, 1949–1974)» (Масква, МДУ імя М.В. Ламаносава, 2015), – катэгорыя памяці ў эга-дакументах «першай хвалі» рускай эміграцыі (1920–1930) і топас страчанага ў эга-дакументах «другой хвалі» (1940–1960).

З кагорты расійскіх вучоных, якія актыўна вывучаюць і папулярызуюць замежны вопыт, новыя напрамкі вывучэння эга-дакументаў (у тэрмінасістэме сучаснай расійскай гуманітарыстыкі выкарыстоўваюцца таксама такія паняцці з тоеснай семантыкай, як «эго-дакумент, эго-істочник, Я-тэкст» і інш.) у сувязі са зменамі агульнага гістарыяграфічнага кантэксту ў канцы XX – пачатку XXI стагоддзя варта назваць Юрыя Зарэцкага (Масква) – доктара гістарычных навук, культуролога, аўтара кнігі «Ренессансная автобиография и самосознание личности: Энеа Сильвио Пикколомини» (2000), «Автобиографические „Я“ от Августина до Аввакума: очерки истории самосознания европейского индивида» (2002), «Индивид в европейских автобиографиях: от Средних веков к Новому времени» (2011), «Стратегии понимания прошлого: теория, история, историография» (2011) і інш.

Праблемнае поле эга-дакументаў стала вызначальным на некаторых расійскіх навуковых форумах. Так, у круглым сталё «Литература и документ: теоретическое осмысление темы», арганізаваным Інстытутам сусветнай літаратуры імя А.М. Горкага РАН 27 мая 2008 года, бралі ўдзел вучоныя з Расіі, Беларусі, Польшчы. Навукова-практычная канферэнцыя «Биографический метод и эго-источники в современных практиках исследований российской истории XVIII – начала XX века», якая ўжо другі раз была праведзена на кафедры крыніцазнаўства гістарычнага факультэта Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя М.В. Ламаносава, адбылася 25 снежня 2020 года (арганізатар – Расійскае таварыства інтэлектуальнай гісторыі).

Архіўна-гістарычны экскурс

Артыкул галоўнага захавальніка фондаў мінскага музея паэта Ніны Гарэлік «Рукапісная спадчына М. Багдановіча», змешчаны ў энцыклапедыі «Максім Багдановіч» (Мінск, 2011), варта разглядаць як завяршальны этап завочнага знаёмства з дакументам паводле яго архіўнага апісання – справы, распачатай у свой час вядомым бібліёграфам, даследчыкам жыцця і творчасці паэта Нінай Ватацы: «Апошні з аўтографаў, які захоўваецца ў музеі паэта, уяўляе сабой 2 аркушы паперы. 1-ы ў разгорнутым выглядзе мае памеры 17,5 × 44 см. Ён складзены 4 разы і ўтварае такім

Максім Багдановіч. Стары Крым, 1915 год.
Малюнак невядомага мастака

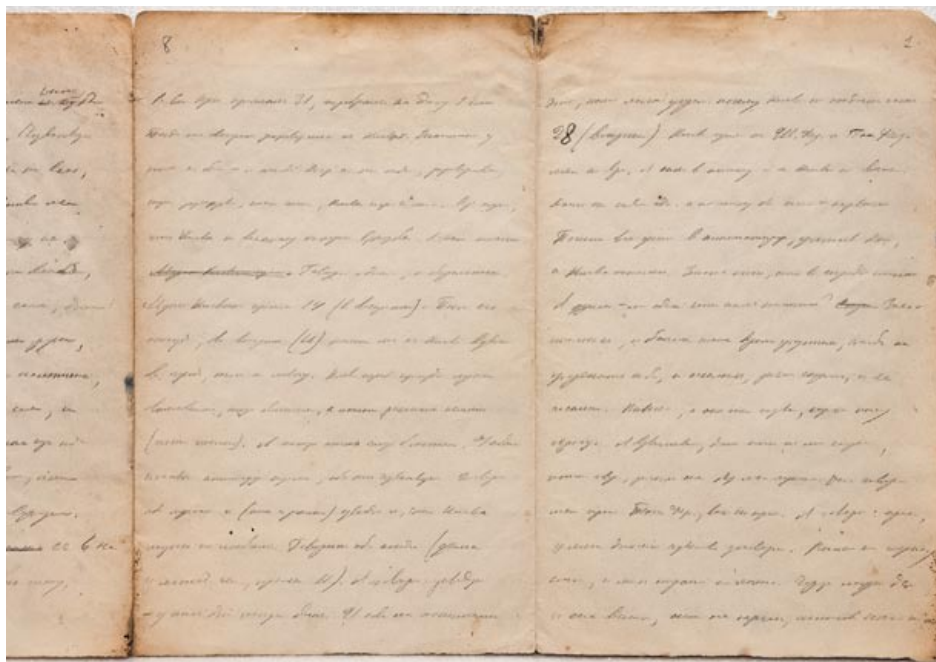
Крыніца: Літаратурны музей М. Багдановіча (Мінск).

Старонкі дзённіка Максіма Багдановіча.

Стары Крым, 1915 год

Крыніца: Літаратурны музей М. Багдановіча (Мінск).

чынам 8 старонак памерамі 17,5 × 11 см. Усе 8 маленькіх старонак запоўнены рукапісным тэкстам па 16 радкоў на кожнай старонцы. 2-і аркуш у разгорнутым выглядзе мае памеры 35,5 × 44 см. Ён складзены, як і папярэдні, да памераў 17,5 × 11,0 см, утварае 16 старонак, з якіх рукапісам запоўнены толькі 5. Усе запісы зроблены простым алоўкам, напісаны вельмі дробна, са скарачэннямі, дрэнна бачныя, амаль нечытальныя. Рукапіс без подпісу, прысвечаны ўзаемаадносінам паэта з крымскай сяброўкай Клавай. Стары Крым, лета 1915 года. У 1983 і 2002 гадах рукапіс расчытваўся ў Навукова-даследчым інстытуце судовай медэкспертызы Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь, аб чым маюцца адпаведныя даведкі. 3-я частка тэксту не расчытана, цэласнага ўражання ён не стварае» [4, с. 448–449].

Незаўважна для шырокай аўдыторыі прайшло тое, як у ходзе падрыхтоўчай працы, вызначэння структуры названай персанальнай літаратурнай энцыклапедыі агучвалася прапанова змясціць у выданні пастаронкавыя копіі дзённіка, – не ўхвалена рэдакцыйнай калегіяй і з гэтай прычыны не ажыццёўлена.

Гісторыя знаходжання рукапісу ў Беларусі пачынаецца з 1923 года, калі Адам Багдановіч перадаў у Інстытут беларускай культуры спадчыну свайго сына. Дзённік патрапіў у прыватны збор Язэпа Дылы, які пасля вайны жыў у Саратаве і адтуль пераслаў яго ў Акадэмію навук БССР (захоўваўся ў Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; дакладная дата і абставіны перадачы рукапісу пакуль не высветлены). Інтэрпрэтатары жыццяпісу паэта не могуць не адзначыць лёсавызначальную захаванасць дзённіка, маючы на ўвазе страту ўсяго архіва класіка беларускай літаратуры падчас Вялікай Айчыннай вайны.

У пачатку 1990-х гадоў супрацоўнікі Літаратурнага музея М. Багдановіча займаліся росшукам нашчадкаў Язэпа Дылы, рэпрэсаванага ў 1930-я гады, яго архіва. На запыт адгукнулася з Саратава дачка грамадскага і культурнага дзеяча Ганна Дыла. Яе ліст ад 1 сакавіка 1991 года – гэта таксама ўзор эга-дакумента (захоўваецца ў прыватным зборы аўтара артыкула, публікуецца ўпершыню), які ўтрымлівае інфармацыю (патрабуе праверкі і ўдакладнення) і жывую эмоцыю:

«Спасибо за память о папе. Поздно она пришла эта память. Папа при жизни мог бы очень много интересного рассказать. Папа всё, что у него было, передал в библиотеку Академии Наук и Архив. То небольшое, что у меня осталось после его смерти, я передала в Слуцкий краеведческий музей, библиотеку Академии и художественный музей. У меня осталась одна книга М. Богдановича, я ею очень дорожу. Она была издана в 1924 г.

Тогда было организовано торжество, на которое был приглашен отец Максима (падрабязна на гэтую тэму – у маіх публікацыях у часопісе «Нёман» у № 5 2017 года. – Аўт.). Он приехал (где он жил тогда, не помню). На празднике отцу

Максіма вручылі книгу сына. Всё это было очень торжественно. Адам Егорович был очень тронут таким вниманием и торжественностью. В благодарность за всё, он на папиной книге сделал надпись. Папа имел с ним разговор, встречался ещё несколько раз. Но о чём они беседовали, я не помню, я была ещё маленькой. Я только помню, что папа был взволнован этой встречей, много рассказывал маме и мне показывал эту книгу».

Алесь Бачыла, даследчык і папулярызатар творчасці паэта, у кнізе «Дарогамі Максіма Багдановіча» пісаў наступнае: «Пра існаванне гэтага дзённіка ведала вельмі абмежаванае кола людзей. Нават многія з даследчыкаў творчасці Максіма Багдановіча, калі я напісаў пра дзённік, паціскалі плячыма і дзівіліся: „Няўжо ёсць такі дзённік?“ Так і ляжаў ён амаль нікім дагэтуль не чапаны ў інстытуцкіх шафах. Я ўжыў слова „амаль“ невыпадкова, бо ўсё ж да дзённіка – уцалелых рукапісаў паэта няшмат – дакраналіся цікаўныя рукі тэатральнага даследчыка Алега Саннікава. Больш за месяц праседзеў ён з павелічальным шклом у руках над невялікімі аркушыкамі паперы, спісанымі бісерным почыркам, каб прачытаць тэкст. Расшыфраваныя словы і цэлыя сказы ён старанна заносіў у асобны сшытак. Але да канца расшыфраваць тэкст, напісаны алоўкам пяцьдзесят чатыры гады назад, так і не ўдалося. Паколькі дзённік пісаўся не для пачобных вачэй, таму яго аўтар не клапаціўся пра выразнасць почырку, а шмат якія словы падаваў у скарачэннях, зразумелых толькі яму самому.

І ўсё ж месяц карпатлівай працы не прапаў марна. Нават па тым, што расшыфравана, а расшыфравана крыху больш за трэць тэксту, мы можам скласці ўяўленне пра паэтаў характар, пра яго погляды на жанчын і пра яго адносіны з Клавай, якую ён сустрэў улетку 1915 г. у Старым Крыме падчас свайго лячэння там» [5, с. 289–290].

З архіўнай «адысеей» дзённіка звязаны шэраг загадак, незапоўненых лакун гісторыі яго перамяшчэння па прыватных і дзяржаўных зборах. На некаторыя з іх наводзяць фондавыя калекцыі мінскага музея паэта. У Літаратурны музей Максіма Багдановіча архіўны рукапіс быў перададзены ў 1983 годзе ўжо не з Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, дзе захоўваўся папярэдне, а з Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР.

Гэтым разам дазволім сабе акцэнтаваць увагу на двух фактах, дагэтуль не вядомых даследчыкам.

Факт першы: разам з дзённікам паэта ў Мінск была перададзена і яго расчылка, ажыццёўленая Язэпам Дылам, – недаставаны рукапісны тэкст на 13 старонках вучнёўскага сшытка, што сам па сабе з’яўляецца прадметам музейнага значэння і можа ўскосна сведчыць пра выдавецкія намеры ўласніка рукапісу. Наколькі нам удалося высветліць, ад часу вяртання дзённік Максіма Багдановіча суправаджала расшыфроўка Язэпа Дылы, якая папярэднічала працы Алега Саннікава, апісанай вышэй Алесем Бачылам.

Яшчэ адзін факт: на адной з пустых старонак дзённіка М. Багдановіча стаіць штамп «Республиканский книжный магазин подписных изданий. Отдел букин.<инстической> книги. Цена 100 руб. № 6358. 1961 г.», які дазваляе весці размову, прынамсі, пра адзін эпізод ацэнкі рукапісу, яго выстаўлення на продаж праз дзяржаўную краму.

Выдавецкі патэнцыял дзённіка

Вяртаючыся да 1920-х гадоў, калі выйшлі з друку акадэмічныя «Творы М. Багдановіча» ў двух тамах (Мінск, 1927–1928), закранаючы некаторыя прэцэдэнтныя выданні, пры сённяшнім рэтраспектыўным аглядзе можна сказаць, што публікацыя дзённіка ў той час уяўляецца нам патэнцыйна магчымай і нават актуальнай. Так, яшчэ пры жыцці паэта была выдадзена і набыла папулярнасць кніга «Интимный Дневник шевалье де-Корберона, французского дипломата при дворе Екатерины II» (Санкт-Пецярбург, 1907). У прадмове «От переводчика» патлумачана жанравая спецыфіка выдання: «...этот „Дневник“ представляет собою верный фотографический снимок с интимной жизни тогдашнего „света“ и двора Императрицы Екатерины II. День за день, с небольшими перерывами, автор записывал все факты, интриги, сплетни и слухи, так или иначе ставшие ему известными, освещая все это с точки зрения не особенно глубокого, но бойкого, образованного и наблюдательного француза» [6, с. 3].

У 1923 годзе пабачыла свет кніга Пятра Губера «Донжуанский список Пушкина», ведавая ў раскрыцці тэмы прыватнага жыцця ў рускай культуры. Аўтарская пазіцыя выкладзена наступным чынам: «Я считал неподобающим затушевывать, обходить молчанием или смягчать что-либо. Мое изложение не апология, но и не обвинительный акт. У Пушкина, конечно, были свои слабости и даже пороки, особенно в той области, которая явилась предметом моего рассмотрения. Но он достаточно велик, чтобы отвечать за себя и не нуждаться в адвокатах. <...> Всякие нападки на Пушкина, с точки зрения общепринятых ныне (хотя и редко соблюдаемых) понятий о морали, неизбежно имеют привкус фарисейства, чего я стремился избежать во что бы то ни стало» [7, с. 17–18].

Пра зыходны патэнцыял і намеры пашырэння ў 1920-я гады ў Беларусі і ўсім Савецкім Саюзе міждысцыплінарных даследаванняў, даследаванні тэкстаў не толькі праз прызму традыцый культурна-гістарычнай школы і сацыялагічных падыходаў гаворыць, напрыклад, факт выдання ў 1923 годзе ў Мінску кнігі Сямёна Грузенберга «Психология творчества» (рускі гісторык філасофіі быў адным з аўтараў ідэі стварэння ў Віцебску Інстытута гуманітарных навук і мастацтваў) [8]. Нават не закранаючы асноўны корпус тэксту выдання, можна пераканацца, наколькі розныя аспекты псіхалогіі творчасці былі на той час добра распрацаваны спецыялістамі: паказальнік «Літаратура пытання», а ў ім раздзелы «Руская літаратура (арыгінальная і перакладная)» і «Замежная літаратура» ўключаюць адпаведна 396 і 243 пазіцыі.

Пры асэнсаванні вытокаў беларускай літаратурнай класікі, акцэнтаўцы ўвагі на яе эстэтычных дамінантах і эратычных матывах і сэнна не можа не здзіўляць выбар даследчыка Міхаіла Піятуховіча, які ў артыкуле, датаваным 1925 годам, спыніў сваю ўвагу не на асобе Купалы або Багдановіча, чый творчы дыяпазон якраз ахопліваў сферу мастацка-выкшталцонага і прыватна-інтымнага, а на Францішку Багушэвічу, вядомым найперш сваёй пастаноўкай сацыяльных і нацыянальных пытанняў (захоўваем правапіс арыгінала): «Другая крыніца натхнення – жанчына і каханьне – ў творчасці вялізарнай масы мастакоў грае ролю пераважнага фактара. На гэтай падставе навет вынікла тэорыя эстэтычнага эроса, выказаная ўжо даўно – яшчэ нямецкімі романтикамі – Цікам і Новалісам і ў наш час разьвітая ў працах цэлага шэрагу псυχолёгаў, псυχіатраў, фізыолёгаў і гісторыкаў мастацтва. Дантэ і Беатрычэ, Петрарка і Лаўра, Бальзак і Ганская, Тургенёў і Віардо і інш. – яны як-бы цвёрдзяць думку а цеснай сувязі мастацтва і эмоцыі каханьня. Творчасць беларускага поэты ўяўляе сабой адмоўную інстанцыю да тэорыі эстэтычнага эроса. Das ewig we bliche, адвечна жаночае, адсутнічае ў гэтай творчасці. Багушэвіч – гэта беларускі Стрынберг ў мініятуры. Жанчына для яго – гэта не прадмет усхвалення, а аб'ект досыць жоўчай сатыры...» [9, с. 30].

Сітуацыю працяглай неапублікаванасці і, адпаведна, недаследаванасці дзённіка М. Багдановіча ў савецкі перыяд у некаторай ступені можна патлумачыць пэўнымі ідэалагічнымі заслонамі ў культуры, табуіраваннем суб'ектыўных пісьменніцкіх рэфлексій мінулага часу, не адпаведных сучасным грамадскім актуаліям. Для прыкладу: першая манаграфія, прысвечаная штомесечнаму часопісу філасофска-літаратурнай публіцыстыкі Фёдара Дастаеўскага «Дневник писателя» (1876–1877; 1880–1881), выйшла ў Аўстраліі ў 1966 годзе і была напісана рускім эмігрантам Дзмітрыем Грышыным.

З публікацыяй каталога «Аўтографы Максіма Багдановіча» (Мінск, 2020), рукапісу паэта пад назвай «Дзённікавыя запісы» [10, с. 166–175] адкрылася магчымасць для знаёмства з ім шырокай аўдыторыі, якасна новага яго вывучэння – тэксталагічнага, псіхалагічнага, сацыякультурнага і г. д. Паводле канцэпцыі складальнікаў, пастаронкавыя лічбавыя копіі ўсіх рукапісаў прадстаўлены як самадастатковыя для візуальнага азнаямлення, без суправаджэння тэкставай расшыфроўкі. Гэты аспект не здымае з парадку дня задачу поўнай расчыткі ўнікальнага архіўнага дакумента.

За апошнія тры дзесяцігоддзі выдадзены цэлы корпус тэкстаў, якія раней насілі факультатыўны характар або папросту не былі даступныя для азнаямлення. Менавіта яны раскрываюць узаемаадносінны ў сям'і Багдановічаў, закранаюць прыватна-інтымныя стасункі бацькоў паэта, дэманструюць і дэталізуюць абставіны жыцця і творчасці «песняра чыстай красы», але пакуль не сталі аб'ектамі ні самастойнага (паадзінкавага), ні комплекснага вывучэння. Так, стараннямі музейных супрацоўнікаў і літаратуразнаўцаў апублікавана перапіска Адама і Марыі Багдановічаў 1891–1896 гадоў [11, с. 17–84]. Ліставанне Адама Багдановіча і Аляксандры Волжынай, яго будучай жонкі, 1898–1899 гадоў [12, с. 29–202] упершыню расчытана і рэпрэзентавана ў ходзе выканання расійска-беларускага навуковага і выдавецкага праекта «М. Горький и А. Богданович: дружба, рожденная на берегах Волги. Переписка. Воспоминания. Архивные публикации. Исследования. К 150-летию А.М. Горького» (2018).

Навукова-даследчы, выдавецкі праект пад назвай «Архіўныя матэрыялы да жыцця і творчасці Максіма Багдановіча» (Сшытак 1, 1996; Сшытак 2, 1997; Сшытак 3, 2020) – беспрэцэдэнтны ў дзейнасці літаратурных музеяў Беларусі. Задуманы ў сярэдзіне 1990-х гадоў, ён меў на мэце пазнаёміць як мага больш шырокае кола чытачоў і даследчыкаў з невядомымі старонкамі біяграфіі класіка нацыянальнага пісьменства, стасункаў у межах яго бліжэйшага сваяцкага і сяброўскага акружэння. Ініцыятарамі і выканаўцамі праекта выступілі супрацоўнікі Літаратурнага музея М. Багдановіча. Фактаграфічнай асновай зборнікаў-сшыткаў сталі архіўныя матэрыялы (арыгіналы і копіі), сабраныя ў фондах мінскага музея паэта, архівах Беларусі і замежных краін.

Пасля актуалізаванага запытамі сучаснага багдановічазнаўства звароту да зборнікаў 1990-х гадоў, сінхроннага і дыяхроннага аналізаў блізкіх па фармаце выданняў можна сцвярджаць, што абодва сшыткі, ініцыяваныя літаратурным

музеем, у пэўнай ступені апырэджвалі запатрабаваныя сёння напрамкі архіўна-пошукавай дзейнасці. Цалкам магчыма весці гаворку пра адзін з першых беларускіх вопытаў факусіроўкі ўвагі на гісторыі паўсядзённасці (на той час такое паняцце яшчэ не выкарыстоўвалася ў тэрмінасістэме айчыннай гуманітарыстыкі), г. зн. на дэтальным узнаўленні часу і абставін асобнага фарміравання, творчага сталення будучага класіка літаратуры. Пры гэтым многія рэпрэзентаваныя тэксты не толькі выконваюць ролю факталагічнага дапаўнення, факультатыўнай ілюстрацыі, але і дэманструюць відавочны патэнцыял абнаўлення даследчыцкага бачання жыцця і творчасці аўтара «Вянка», змянення ракурсаў асэнсавання яго біяграфіі.

Нядаўна выдадзеныя «Архіўныя матэрыялы да жыцця і творчасці Максіма Багдановіча. Сшытак 3» (Мінск, 2020) засведчылі навукова-выдавецкую пераемнасць у канцэптuallyна-зместавых падыходах. Вынік працы прадстаўнікоў новага пакалення музейных супрацоўнікаў праілюструе не толькі часавыя этапы ўдасканалення архіўна-выдавецкай справы, але і змену грамадска-культурнай парадыгмы сучаснай гуманітарыстыкі.

Улучэнне ў сучасны дыскурс багдановічазнаўства выяўленых і апублікаваных архіўных матэрыялаў, творчае выкарыстанне найноўшых метадалагічных распрацовак, апрабаваных у еўрапейскіх універсітэтах, здольныя, на нашу думку, надаць новы імпульс вывучэнню жыцця і творчасці класіка беларускай літаратуры.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 30.06.2021 г.

*Аўтар выказвае ўдзячнасць супрацоўнікам сталічнага Літаратурнага музея
Максіма Багдановіча за аказаную кансультацыйную дапамогу.*

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – Т. 1: Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 752 с.
2. Багдановіч, М. Інтымны дзённік: выбраныя творы; уклад. Ул. Сіўчыкаў; прадм. Р. Барадуліна / М. Багдановіч. – Мінск: Радыёла-плюс, 2006. – 526 с.
3. Колобов, В.В. Дневник писателя как документ эпохи (на материале дневника А.В. Жигулина): автореф. Дис. ... д-ра филол. наук: 10.01.10 / В.В. Колобов; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2017. – 38 с.
4. Максім Багдановіч: энцыклапедыя / склад. І.У. Саламевіч, М.В. Трус; навук. рэд. М.В. Трус; рэдкал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – 608 с.
5. Бачыла, А. Збор твораў: у 3 т. / А. Бачыла. – Мінск: Маст. літ., 1986. – Т. 1: Вершы. Паэмы. Лібрэта. Пошук. – 375 с.
6. Интимный Дневник шевалье де-Корберона, французского дипломата при дворе Екатерины II. – Изд. Ф.И. Булгакова. – СПб.: Тип. лит. К.К. Стефанского, 1907. – 204 с.
7. Губер, П.К. Донжуанский список Пушкина / П.К. Губер. – Репринт. воспроизведение изд. 1923 г. – [Б. м.]: СПб.: Интербук, 1990. – 279 с.
8. Грузенберг, С.О. Психология творчества / С.О. Грузенберг. – Минск: Белтрестпечать, 1923. – Т. 1: Феноменология творчества. Строение творческого процесса. – 166 с.
9. Піотуховіч, М.М. Францышак Багушэвіч, як ідэолаг беларускага адраджэння і як мастак / М.М. Піотуховіч // Працы БДУ. – 1925. – № 6–7. – С. 19–34.
10. Аўтографы Максіма Багдановіча: каталог / склад. І.В. Мышкавец, М.А. Бараноўскі, М.М. Запартыка [і інш.]. – Мінск: БудМедыяПраект, 2020. – 247 с.
11. Архіўныя матэрыялы да жыцця і творчасці Максіма Багдановіча. Сшытак 1 / Літаратурны музей Максіма Багдановіча. – Мінск, 1996. – с. 130.
12. М. Горький и А. Богданович: дружба, рожденная на берегах Волги. Переписка. Воспоминания. Архивные публикации. Исследования. К 150-летию А.М. Горького / Ответственный редактор, составление Д.С. Московская, И.В. Мышкавец. – М.: ООО «ИИА «Пресс-Меню», 2018. – 648 с.